
Birgitta Eriksson & Patrik Larsson

Starta eget-bidrag

– en kvalitativ studie av framgång och misslyckande

Starta eget-bidraget har visat sig vara en framgångsrik arbetsmarknadspolitisk åtgärd sett till såväl företagens överlevnadsgrad som till sysselsättningseffekterna. Bilden av den framgångsrika åtgärden kan dock kvalificeras. Vad som exempelvis är framgång ur företags- och sysselsättningsperspektiv behöver inte vara det sett till individens levnadsvillkor. Bidraget kan medverka till att försätta människor i en situation präglad av ekonomiska svårigheter och undermåliga arbetsvillkor. I artikeln^{1,2} presenteras ett antal faktorer som ur olika perspektiv bidrar till såväl framgång som misslyckande.

Bakgrund och syfte

I samhällsdebatten anförts ofta att det är småföretagen vi ska sätta vår tilltro till när det gäller den framtida sysselsättningen. Burns (1996) beskriver hur det under 1980-talet försiggick, vad han kallar, en kärleksaffär mellan Storbritannien och dess småföretagare. Man kunde inte öppna en tidning utan att ta del av berättelser om lyckosamma företagare. Men precis som i alla kärlekshistorier så svalnade intresset och synen på småföretagarna har blivit mera pragmatisk, samtidigt som det statliga stödet till nyföretagare dragits tillbaka. För Sveriges vidkommande har exempelvis statsminister Göran Persson uttalat att det är i småföretagen som framtidens sysselsättning kom-

mer att skapas och att det nu är dags att ge ytterligare plats åt de nya entreprenörerna. Stöd till nystartande av småföretag har också kommit att lyftas fram som en viktig och lyckosam arbetsmarknadspolitisk åtgärd (Ringholm 1999). Samtidigt finns det också en del kritiska inlägg i debatten, exempelvis vad gäller reglerna för att få bidrag samt att småföretagare knappast ser som sin uppgift att skapa arbetstillfällen, utan i stället vill arbeta själva utan anställda (Cowling & Mitchell 1996; Johannisson 1991).

Inläggen kring starta eget-bidraget – som den arbetsmarknadspolitiska åtgärden med inriktning mot etablering av småföretag kallas – grundar sig i huvudsak på kvantitativa beskrivningar inom området. Det främsta syftet med dessa studier har varit att jämföra starta eget-bidraget med andra

Birgitta Eriksson och Patrik Larsson är lektorer i sociologi vid Arbetsvetenskap respektive Centrum för tjänsteforskning, Karlstads universitet.

1. Studien har genomförts med stöd av IFAU.

2. Artikeln är en omarbetad version av Eriksson & Larsson (2001).

åtgärder, alternativt ingen åtgärd alls. Föreliggande studie ska betraktas som ett komplement till de tidigare kvantitativa studierna. Den är kvalitativ och hypotesgenererande där vi studerar enskilda bidragstagare och deras företagsidéer mera djupgående samt diskuterar vad som är och vad som orsakar framgångar respektive misslyckanden ur olika perspektiv. Studiens syfte är tvåfaldigt. För det första vill vi identifiera framgångsfaktorer bakom starta eget-satsningar som lyckats. För det andra vill vi kartlägga de faktorer som bidrar till att vissa projekt misslyckats. Detta görs med utgångspunkt i såväl företagets överlevnad som individens sysselsättning respektive individens levnadsvillkor.

Starta eget-bidraget

Starta eget-bidrag – eller stöd till start av näringsverksamhet som numera är den officiella benämningen – kan ges till personer som är, eller riskerar att bli, arbetslösa och som genom att starta ett företag kan få annan sysselsättning. Under år 2000 deltog i genomsnitt drygt 8 500 personer/månad i åtgärden (AMS 2001). Tanken är att stödet ska ge den nyblivne företagaren ett ekonomiskt tillskott under verksamhetens inledningsskede. Bidraget motsvarar a-kassenivån och beviljas under högst sex månader. Enligt ”Förordning om arbetsmarknadspolitiska aktiviteter” (SFS 1998:1784) är syftet med bidraget ”att stärka den enskildes möjligheter att få ett reguljärt arbete” (ibid 1§). Det får beviljas personer som

”bedöms ha goda förutsättningar att bedriva näringsverksamhet och vars verksamhet bedöms få en tillfredsställande lönsamhet och ge bidragstagarna varaktig sysselsättning” (ibid 30§).

Andelen arbetslösa som fått starta eget-bidrag ökade markant under 1990-talet. Carling och Gustafson (2000) anger två huvudförklaringar till detta. Dels avspeglar ökningen en medveten förändring av arbetsmarknadspolitikens inriktning från statsmaktens sida, dels bidrog 1990-talets ökade arbetslöshet till fler lämpliga företagarkandidater i den meningen att fler arbetslösa har hög utbildningsnivå.

Starta eget-bidrag är en internationell företeelse. Många OECD-länder har åtgärder som liknar vårt starta eget-bidrag och mellan 0,5 och 4 procent av dem som uppstår arbetslöshetsersättning deltar i denna typ av aktiviteter (OECD 1995). Storbritannien har exempelvis sedan början av 1980-talet ett bidrag kallat ”Enterprise Allowance Scheme” (EAS).

Starta eget-bidragets effekter

Vi kan konstatera att de svenska uppföljningarna av starta eget-bidraget i huvudsak har handlat om jämförelser med andra arbetsmarknadspolitiska åtgärder samt hur många som fortsätter att driva sitt företag efter bidragsperiodens slut. Tidsperspektivet varierar, men resultaten pekar i samma riktning. En stor andel – mellan 60 och 75 procent – är fortfarande verkamma tre till fyra år efter att bidragsperioden tagit slut (se exempelvis Bengtsson & Gustavsson 1998; Gustavsson 1995; Kronholm 1997; Länsarbetsnämnden Kronobergs län 1996; Westin & Bäckström Flyckt 1992). Bortfallsanalyser är ovanliga men då de förekommer pekar de på att andelen fortfarande verkamma kan vara lägre (Kronholm 1997).

AMS utredningsenhet (AMS 1999) har jämfört nyföretagare, med respektive utan starta eget-bidrag. Det framkommer inga större skillnader mellan de båda grupperna vare sig det gäller överlevnadsgrad eller till-

växt (i termer av omsättning). Utredningen pekar ändå på att starta eget-bidraget har positiva effekter. Bland annat genom att företagen som startats utan bidrag ofta är en bisyssla, medan bidragsföretagen mera syftar till försörjning då de är ett resultat av arbetslöshet (se även Eriksson & Markström 1997; Kronholm 1997). I en senare AMS-rapport (Okeke 2000) pekas även på att bidraget stärker utsatta gruppers position på arbetsmarknaden. Det handlar om utomnordiska medborgare, arbetshandikappade och personer över 55 år.

Carling och Gustafsson (2000) har jämfört dem som erhållit starta eget-bidrag med dem som anställts med rekryteringsstöd. Syftet var att undersöka vilken åtgärd som var mest effektiv av de båda. Det visade sig vara starta eget-bidraget. Risken att åter bli arbetslös var dubbelt så stor för dem som hade anställning med rekryteringsstöd jämfört med dem som fått starta eget-bidrag.

Resultaten från de svenska studierna pekar alltså i huvudsak på positiva effekter av starta eget-bidraget. Det finns dock indikationer som pekar på att bidraget kan föra med sig vissa negativa bieffekter. Det gäller till exempel i vilken utsträckning företagare skulle ha startat sin verksamhet även utan bidrag – den så kallade dödviktseffekten. I en studie från 1997 uppgav 40 till 50 procent av de tillfrågade egenföretagarna att de skulle ha startat sin verksamhet även utan bidraget (Riksdagens revisorer 1997). Detta är en något högre andel än för övriga OECD-länder (Storey 1994). Ytterligare en aspekt som behandlas men som vi inte vet så mycket om är undanträngningseffekter; dvs när ett företag som erhåller starta eget-bidrag tränger undan redan etablerade verksamheter inom samma näring (Bergwall & Larsson 1999; Carling & Gustafson 2000).

Just undanträngningseffekterna brukar lyftas fram som en allvarlig kritik mot bidraget.

När det gäller internationella utvärderingar av starta eget-bidragsinsatser kan de i huvudsak delas in i två grupper. De vilkas författare i huvudsak ser till sysselsättningsaspekterna och oftast kommer fram till att åtgärderna är lyckade, samt de där författarna sätter in stimulerandet av småföretag i ett välfärds- eller tillväxtperspektiv. De båda senare förhållningssätten leder oftare till resultat som ger en mera tveksam hållning till effekterna.

Till de förstnämnda hör en brittisk studie av arbetslösa som erhållit stöd för att starta eget. De följdes upp efter 12, 18 respektive 30 månader (Bryson & White 1996). Studien syftade till att bedöma effekterna av egenanställningen som ett medel för att lämna långtidsarbetslöshet jämfört med att söka någon form av anställning. Det visade sig att de med högst utbildning och bäst kvalifikationer hade lättast att få sysselsättning i båda kategorierna. De egenanställda fick emellertid mera varaktiga jobb.

De utvärderingar vars resultat är mera negativa, fokuserar bidraget som ett tecken på brister i välfärden respektive i vilken utsträckning de nya företagen skapar tillväxt. I en studie av olika OECD-länders motsvarighet till vårt bidrag (Aronson 1991) dras slutsatsen att åtgärderna inte leder till några förbättringar för de arbetslösa. Det är snarast så att länder med hög arbetslöshet och stora grupper av fattiga får en hög andel egenanställda – egenanställningen tolkas snarast som en följd av arbetslöshet och fattigdom.

Den brittiske småföretagsforskaren David Storey ställer sig frågan om de nya företagen skapar tillväxt. Han har undersökt effekterna av det ovan nämnda programmet

”Enterprise Allowance Scheme” (EAS). En studie från 1990 visar att 43 procent av EAS-företagen är borta efter tre år (Storey 1994). Motsvarande siffra för andra småföretag är omkring 35 procent. Den låga överlevnadsgraden är också den allvarligaste kritiken som Storey riktar mot EAS. Han pekar även på det faktum att mer än 60 procent av de jobb som skapats tre år efter EAS-starten, uppkommit i endast fyra procent av de företag som startade. Det, menar Storey, styrker åsikten att man bör sortera fram dem som har störst möjlighet att lyckas. Därför bör stödet riktas till högteknologiska företag samt utbildning och forskning inom det tekniska området. En av hans poänger är att vem som helst inte ska få starta ett företag med hjälp av bidrag inom vilket område som helst. Mindre åtgärder såsom starta eget-satsningar, småföretagarutbildning, information och administrativa förnklingar ger förvisso en del effekter, men för att satsningen ska bli framgångsrik behöver det vidtas åtgärder på makroekonomisk nivå enligt Storey. Han talar till exempel om politik som främjar teknologisk utveckling, stipendier och stöd till de företag som verkligen har potential att växa. Birch (1987) är ännu skarpare i sin formulering, då han menar att generella program för småföretag mer eller mindre kan betraktas som bortkastade pengar eftersom endast tre procent av företagen kommer att utvecklas.

Vi kan alltså konstatera att bilden av starta eget-bidraget och dess effekter inte är särskilt entydig. Resultaten beror i stor utsträckning på författarens perspektiv och därmed de utfallsvariabler som studeras.

Framgångs- och misslyckandefaktorer

Vad är det då som ger lyckade respektive misslyckade starta eget-satsningar? Vi note-

rar att man endast i begränsad utsträckning försökt isolera bidraget och dess betydelse. I stället framförs traditionella framgångsfaktorer vid företagsetablering såsom rätt produkt på rätt marknad etc. En vanligt refererad studie av tillväxt i småföretag utgörs av Storeys omfattande översikt av förhållandena i Storbritannien (Storey 1994). Arbetslöshet utgör en viktig faktor, dvs ju högre arbetslöshet desto fler småföretag och vice versa. Nära kopplad till arbetslöshet finns faktorer som den allmänna konjunkturen, konsumenters disponibla inkomst och räntenivån. Enligt Storey har den offentliga politiken begränsade effekter. Sänkta marginalskatter visar sig till exempel leda till att företagarna arbetar mindre och reducerade arbetsgivaravgifter leder endast i ringa utsträckning till nya jobb.

När det gäller EAS menar Storey att resultaten pekar i olika riktningar varför man inte utan vidare kan uttala sig om dess betydelse, men han är skeptisk till denna typ av generella bidrag. Svenska utvärderingar av starta eget-bidraget visar att företag inom verkstads- och byggnadsindustrin samt transportnäringen uppvisar en högre överlevnadsgrad än genomsnittet (AMS 1996). Tidigare erfarenheter samt om man har vänner och bekanta som är företagare lyfts också fram (Eriksson & Hed 1997). Här kan det noteras att det är vanligt bland forskare att tillmäta individuella faktorer stor betydelse. Inte sällan nämns individens vilja att bli oberoende och att förverkliga sin idé, tillsammans med faktorer som ålder, ledningserfarenhet, utbildning, familjebakgrund och vinstorientering (Barkham 1996; Birley 1996; Bryson & White 1996; Delmar & Davidsson 1997; Johannisson 1991; Wiklund 1998).

Vanligen tar man inte fasta på misslyckandefaktorer när man studerar små-

företags-satsningar. I stället behandlas de mer eller mindre implicit som framgångsfaktorernas baksida. När det gäller misslyckade satsningar med starta eget-bidrag visar det sig att svaga grupper på arbetsmarknaden – kvinnor, personer födda utanför Europa samt långtidsarbetslösa – är överrepresenterade i denna kategori (AMS 1999). Andra faktorer som kan leda till misslyckanden under bidragsperioden är sjukdom, pension, barnledighet och osämja med kompanjonen (Bengtsson & Gustavsson 1998). Bristen på lönsamhet och pengar är också viktiga förklaringar till misslyckande (se även Storey 1994; Lindh & Ohlsson 1995, som studerat småföretags-etablering generellt).

Frågeställningar

Vi kan konstatera att det huvudsakliga intresset bland dem som studerat starta eget-bidraget har riktats mot överlevnadsgraden tillsammans med sysselsättningsaspekten. Man skiljer sällan mellan specifika framgångs- och misslyckandefaktorer. Framgång respektive misslyckande betraktas istället som två sidor av samma mynt.

En viktig reflektion i sammanhanget är att lagtexten som reglerar starta eget-bidraget vid sidan av huvudsyftet – att stärka den enskildes möjligheter att få ett reguljärt arbete – också antyder ett intresse av att företag etableras. Detta sker inte minst i anvisningen om att bidraget ska ges till personer som bedöms ha goda förutsättningar att bedriva lönsam näringsverksamhet. Här skulle man kunna tala om att bidraget har dubbla syften; att ge sysselsättning åt arbetslösa och att skapa livskraftiga företag. Det senare styrks av att uppföljningar och utvärderingar främst har fokuserat företagets överlevnadsgrad och i

mindre utsträckning de enskilda individernas fortsatta sysselsättning och knappast alla aspekter såsom arbetstillfredsställelse och levnadsvillkor. Mot bakgrund av detta har vi formulerat följande frågeställningar:

Vilka framgångs- respektive misslyckandefaktorer framträder

- i samband med starta eget-satsningar när det gäller företagets överlevnad?
- i samband med starta eget-satsningar när det gäller individens möjligheter till ett reguljärt arbete?
- med utgångspunkt i individens levnadsvillkor?

Metod

Syftet med projektet har varit att kartlägga kvalitativt åtskilda faktorer som påverkar resultatet av företagsetablering med stöd av starta eget-bidrag. Vi har intervjuat 34 personer från åtta Värmlandskommuner. Dessa har valts ut efter principen om strategiskt eller teoretiskt urval (Holter 1982). Detta innebär att vi strävat efter att få intervjupersoner som är så olika varandra som möjligt i en rad avseenden. Vi vet till exempel att män och kvinnor återfinns inom olika branscher samt att män oftare än kvinnor är huvudförsörjare. Vidare har vi försökt att få med klass då vi vet att arbetsvillkor skiljer sig mellan arbetare och tjänstemän. Vi har försökt att fånga klass med hjälp av utbildningsnivå och de välutbildade finner vi bland IT-konsulter, marknadsförare och kulturarbetare. Etnicitet tror vi också har betydelse till följd av att företagare av utomeuropeisk härkomst ibland antas ha ett omfattande stöd från familj och övrig släkt. Dessvärre visade det sig vara svårt att nå företagare födda utanför norden i önskvärd omfattning. Ort kan ha betydelse så till vida att företagsklimatet

kan skilja sig mellan bruksorter, universitetsort etc. Grad av arbetslöshet, det vill säga om man varit långtidsarbetslös eller ej kan vara en indikation på huruvida man ser företagandet som ett naturligt steg eller en sista utväg. Slutligen kan det tänkas att näringsgren har betydelse i den mening att det är olika lätt att etablera sig i olika branscher. Tabell 1 visar hur intervjupersonerna fördelas efter dessa bakgrundsvariabler.

Intervjuerna har genomförts med stöd av en intervjuguide, som har konstruerats med ledning av den tidigare litteraturgenomgången kring småföretagsetablering och starta eget-bidrag. Intervjuerna har tagit mellan fyrtiofem minuter och två timmar. De har bandats och skrivits ut. Därefter har intervjuutskriften kodats med ledning av Strauss och Corbin (1998). Det innebär att de sammanfattas i nyckelord och koncept som i sin tur slagits samman och bildat kategorier, som i detta fall alltså är framgångs- respektive misslyckandefaktorerna. Dessa faktorer har sedan relaterats till tidigare forskning inom området och därefter satts samman till en förklaringsmodell.

Resultat och analys

Som tidigare nämnts kan framgång och misslyckande betraktas med utgångspunkt i företagets överlevnad och tillväxt. Det kan också ses utifrån individens sysselsättning – vilket är det huvudsakliga målet med programmet. Slutligen kan vi också betrakta framgång och misslyckande mot bakgrund av de levnadsvillkor som företagandet ger upphov till. I tabell 2 sammanfattas de framgångs- och misslyckandefaktorer som utkristalliserat sig i datamaterialet. Detta görs ur såväl ett företags- och sysselsättningsperspektiv som ur perspektivet levnadsvillkor.

Tabell 1. Intervjupersonerna fördelade efter olika bakgrundsvariabler.

<i>Kön</i>	
Män	17
Kvinnor	17
<i>Ålder</i>	
30 år och yngre	11
31 till 40 år	13
41 år och äldre	10
<i>Född</i>	
I Sverige	32
Utanför Sverige	2
<i>Hemort</i>	
Karlstad	8
Grums	2
Forshaga	1
Kil	1
Kristinehamn	1
Arvika	2
Sunne	8
Munkfors	11
<i>Intervju tillfälle</i>	
Under bidragsperioden	11
Efter bidragsperioden	22
Ej fått bidrag	1
<i>Näringsgren</i>	
Hotell/restaurang	2
Konsultverksamhet	6
Hantverk	7
Detaljhandel	6
Kroppsvård	6
Djurhantering	2
Kulturverksamhet	2
Produktion/transport	3
<i>Arbetslöshetens längd</i>	
Kort tid	22
Lång tid	6
Ej arbetslös	6
<i>Bolagsform</i>	
Enskild firma	21
Handelsbolag	4
Aktiebolag	8
Stiftelse	1
<i>Resultat</i>	
Verksam	20
Delvis verksam	5
Slutat	9

Tabell 2. Starta eget-bidragets framgångs- och misslyckandefaktorer.

Perspektiv	Framgångsfaktor	Misslyckandefaktor
Företag	Mjukstart Administrativt stöd Socialt stöd	Rigida bestämmelser Brist på administrativt stöd Brist på socialt stöd
Sysselsättning	Positiv stämpling	Negativ stämpling
Levnadsvillkor	Möjlighet till försörjning Goda arbetsvillkor	Ekonomisk rävsax Dåliga arbetsvillkor

*Framgång och misslyckande
ur ett företagsperspektiv*

Ekonomiskt stöd är en faktor som är avgörande för om företaget ska lyckas eller inte. De som lyckas har ofta andra finansieringskällor än sitt företag att lita sig på om verksamheten skulle råka i bekymmer (Bryson & White 1996). Starta eget-bidraget är i sig en sådan källa. Det ger möjlighet till en mjukstart. Allting behöver inte fungera perfekt från början. Kopplingen till a-kassan innebär att även om man skulle misslyckas helt, så har man sin försörjning tryggad efter bidragsperiodens slut.

Samtidigt som bidraget kan ge framgång genom att det tillåter en mjukstart så kan bestämmelserna kring bidraget ge upphov till misslyckanden. I intervjuerna beskrivs hur reglerna upplevs som alltför rigida, dels beträffande tid, dels vad gäller återupptagande av a-kassa. En av de intervjuade bedrev en säsongsbetonad verksamhet och berättar att han efter bidragsperiodens slut var beredd att fortsätta verksamheten ytterligare ett halvår utan bidrag, för att kunna bedöma företagets bärkraft efter en hel säsong och därefter avgöra om det skulle gå att livnära sig på firman. För att våga göra det ville han dock – som en trygghet – veta att han skulle ha samma a-kasseersättning att gå tillbaka till i det fall företaget inte skulle bära sig. Men enligt reglerna har man

förverkat rätten till a-kassa om man fortsätter verksamheten utan bidrag. Den risken ville han inte ta utan bestämde sig i stället för att avveckla sin firma. Vi kan inte göra någon bedömning av marknadsförutsättningarna i just detta fall, men klart är att verksamheten är säsongsbetonad och att reglerna kring bidraget omöjliggör att man kan få erfarenhet från årets alla svängningar.

I anslutning till frågan om individuell anpassning av bidraget hör också möjligheterna till förlängning av bidragsperioden. Kvinnor och invandrare är prioriterade grupper när det gäller möjlighet till sex månaders förlängd åtgärdsperiod. En av djuruppfödarna beskriver hur det tog ett och ett halvt år från att han köpte djuren till dess att de kunde ge honom någon avkastning.

”Det är väldigt lång tid från att man lägger i pengar tills att pengarna kommer in. Det hade underlättat om jag hade fått förlängning på bidraget. Men jag var av fel kön och född i fel land.”

Han menar att det inte ska vara individuella faktorer som avgör bidragsperiodens längd utan detta i stället ska bestämmas av verksamhetens karaktär och förutsättningar.

Det *administrativa stöd* man får i form av utbildning i samband med att man er-

håller bidraget kan bädda för framgång. Lyckas denna utbildning så ger det bland annat bidragstagaren stora möjligheter till insikt i och kontroll över företagets utveckling. I vissa fall pekar intervjupersonerna på att de förvisso genomgått en utbildning, men att de då hade svårt att tillgodogöra sig innehållet eftersom utbildningen hängde alltför mycket i luften. När de väl kommit igång med bokföring etc så upptäckte de vad de borde ha lärt sig under utbildningen, men nu fanns ingen att rådfråga. Det här kan leda till att de inte har någon större kontroll över hur firman går och därför tar ekonomiskt felaktiga beslut. Här kan man snarast tala om *brist på administrativt stöd*. En företagare inom transportnäringen berättade att hon har stora variationer i sina intäkter och tror att hon av skatteskal måste investera varje gång det blir ett överskott:

”Får man en bra inkomst en månad så måste man ju ut och köpa en helt onödig grej, för att kunna göra avdrag. Det vore enklare om man fick lägga pengarna på hög och låta dem ligga där tills man behöver dem.”

Hennes uttalande vittnar om en okunskap om avdragsregler och marginalskatt, eftersom det ju i hennes fall är fullt möjligt att avsätta överskottet till expensionsmedel. Ytterligare ett besvärligt fall är då företaget (enskild firma eller handelsbolag) inte genererar vinst i den utsträckning som behövs för att täcka företagarens kontanta uttag, varvid det uppstår en situation med negativt eget kapital – något som företagaren kan ha svårt att upptäcka själv till följd av bristande ekonomisk kunskap. Det kan då ta upp till ett och ett halvt år innan företagaren får klart för sig att han eller hon har konsumerat lånade medel och därför är skyldig företaget pengar.

En annan av intervjupersonerna beskriver hur han fick en mängd stöd under tiden fram till att bidraget beviljades, men att han därefter fick klara sig på egen hand. Detta lyckades emellertid inte utan han tvingades till konkurs med en halv miljon kronor i skulder:

”Du vet marknadsföring, bara en sådan sak. Om vi kunde ha fått konsultcheckar på marknadsföring och fått hjälp med att göra snitsigare broschyrmaterial och grejor. Det kostar ju skjortan. Vi började med en färgbroschyr som jag totade ihop, men på slutet hade vi så dåligt ställt så vi fick ha kopierade papper nästan. Men det är ju inte bara pengar som fattas, utan det är kompetens också. Det skulle finnas kompetens så att jag kan få hjälp med administration och marknadsföring – ett bollplank. För annars hamnar man i ett moment 22. Man håller på i sex månader men man klarar inte av att få igång det under den tiden om man inte får lite hjälp med vissa saker.”

Detta tolkar vi som att det kan behövas någon form av administrativt stöd även sedan beslutet om bidraget har fattats och verksamheten har kommit igång. Inte minst med tanke på att starta eget-bidraget vänder sig till personer med ringa erfarenhet av företagande och som därför behöver extra stöd. Storey (1994) drar dock, som tidigare nämnts, andra slutsatser när det gäller effekter av offentlig politik när han säger att det finns tämligen lite stöd för att utbildning, information eller råd skulle vare sig leda till överlevnad eller tillväxt bland småföretag. Samtidigt måste vi komma ihåg att en viktig utgångspunkt för Storey är just tillväxt och då handlar det om att vaska fram och stödja de mest lämpliga kandidaterna för att göra verksamheter lönsamma, medan starta eget-

bidraget är en arbetsmarknadspolitisk åtgärd vars övergripande syfte är att skapa sysselsättning åt enskilda arbetslösa individer.

Stödet kring företaget och betydelsen av detta behandlas av en rad forskare och inte sällan talas det i termer av nätverk (Birley 1996; Cantzler 1998). Även om en del nätverksbeskrivningar är tämligen detaljerade så tycker vi att begreppet nätverk omfattar alltför många olika företeelser – det handlar om alltifrån bankkontakter och regionalpolitiska ansträngningar till familjeband. Begreppet har blivit alltför vitt och tenderar därför att förlora sin betydelse i detta sammanhang. Vi har valt att i stället för nätverk tala i termer av *socialt stöd*, vilket ju också mer eller mindre explicit antas vara nätverkens uppgift i sammanhanget. Här kan man skilja mellan personligt stöd, kollegialt stöd, mentorsstöd, lokalt stöd och samhällsstöd. De olika typerna av socialt stöd kan beskrivas i form av cirklar runt egenföretagaren.

Det personliga stödet ligger nära individen och kan handla om att man har make/maka, föräldrar, syskon eller nära vänner som uppmuntrar en i ens ambitioner som företagare. Detta stöd har i tidigare studier förknippats med en könsdimension (Bryson & White 1996; Sundin & Holmquist 1989) som grundar sig på att motiven till företagande skiljer sig åt mellan män och kvinnor. Män driver ofta sina företag som ett projekt för huvudsaklig försörjning, medan kvinnor i större utsträckning betraktar företagandet som en anpassningsstrategi för att kunna kombinera försörjning och familj. Personligt stöd får därför olika innebörd för män och kvinnor. För männen ökar chansen till framgång om de har en kvinna bakom sig; de behöver någon som sköter markservicen och stöttar dem i företagandet.

Eftersom kvinnors företagande inte är lika förknippat med försörjning får det personliga stödet en delvis annan karaktär. Det handlar snarare om partners uppmuntran än om den praktiska hjälpen. Trots att vi inte sitter med något kvantitativt material så tycker vi oss kunna se ett liknande mönster även i vår studie. Vi kopplar det emellertid inte lika explicit till socialt kön. I stället menar vi att det har att göra med huruvida man har det huvudsakliga försörjningsansvaret för familjen. Men oavsett vilket, så är det personliga stödet särskilt viktigt i de lägen då problem och kriser uppstår i relationen till stödgivaren. Det kan handla om skilsmässa, nära anhörigs sjukdom etc som anges som den utlösande faktorn vid ett misslyckande.

Det kollegiala stödet kan omfattas av en kompanjon i firman – något som behandlas i en studie av starta eget-satsningar i en rad OECD-länder (Bryson & White 1996). Här finner man att delägarskap är en viktigare framgångsfaktor för män än för kvinnor. Det kollegiala stödet kan också komma från andra som har liknande verksamheter eller från dem som man genomgått starta eget-utbildning tillsammans med. En av de intervjuade berättar hur hon genom starten av firman mist kontakten med sina gamla arbetskamrater samtidigt som hon inte lyckats ersätta dem med andra kollegor:

”Jag märker att mina kompisar frågar varför jag aldrig kommer och fikar på dagarna längre. Var det så att jag hade en timme ledigt så åkte jag alltid och drack kaffe någonstans, det blir ju så. [...] De tycker väl att jag har blivit tråkig.”

Kvinnans upplevelse kan tolkas i termer av isolering – något som i förlängningen kan leda till ett misslyckande. Denna isolering ger uttryck för ett slags klassresefenomen,

där isoleringen delvis har sin grund i att de tidigare arbetskamraterna har andra värderingar. Detta behandlas av Elmlund (1998) som menar att man vanligen glömmer att byte av anställning oftast inte leder till byte av klass, men övergången från löneanställning till egenföretagande per definition alltid innebär ett klassbyte.

Med ledning av vår metafor med det sociala stödet som ringar runt företagaren har vi placerat mentorsstödet i den tredje ringen. Detta stöd skiljer sig från det kollegiala såtillvida att det har mera karaktären av en handledarrelation. Vikten av mentorskap påtalas även i andra studier av starta eget-bidraget (Grefwe 1999).

Nästa ring utgörs av vad vi kallar lokalt stöd. Enkelt uttryckt handlar det lokala stödet om i vilken utsträckning folk på orten köper företagets varor och/eller tjänster. Köpviljan kan ses som ett uttryck för bekräftelse och i viss mån uppskattning av det nya företaget och innebär därmed ett socialt stöd. Ur materialet formas ett intressant mönster kring det lokala stödet – eller snarare bristen på lokalt stöd, bestående av en kombination av bruksmentalitet och jantelag. En hantverkare menar att det på bruksorten i det närmaste är omöjligt för en infödd att starta en egen verksamhet. De företag som är framgångsrika på orten, är det till följd av att de har lyckats hantera misstron och avundsjukan från omgivningen. Detta kan ske på tre sätt. Antingen utgör företaget ett arv till den nuvarande ägaren eller också är ägaren utsocknes och därför har få eller inga bindningar till ortsbefolkningen. Slutligen kan det också fungera så att firman är registrerad i kommunen, men verksamheten i huvudsak bedrivs på annan ort. En av de intervjuade kvinnorna har tagit till sig den senare lösningen och menar att det knappast är

slumpen som avgjort att hennes affär ligger utanför den egna kommunen.

”Det är så stor skillnad, det är två olika kulturer. Här har du ju jordbrukskulturen och på andra sidan älven bruksfolket.”

Hon menar att det finns en slags hatkärlek till bruket, där kärleken består i en övertygelse om att det är den stora industrin som har det yttersta ansvaret för sysselsättningen på orten. Ytterligare en av de nystartade företagen pekar på hur bruksmentaliteten tar sig uttryck i avundsjuka och misstro.

”Om jag sätter in en annons så ska du veta att det sitter folk här och slår upp i telefonkatalogen för att få reda på vem som står bakom firman och så är pratet igång: jaha han har öppnat en [branschbeteckning] firma, men kan han någonting då? Det är ju så det är. [...] Och en gång kom det in en man här som hade en släpkärra full med vitvaror. Då sade jag: har du varit till [ortens vitvaruhandlare] och handlat? Nej du, svarade han, jag har varit i Karlstad. Han ska inte tjäna några pengar på mig. Då hade han alltså åkt tur och retur till Karlstad och köpt grejerna bara för att [ortens vitvaruhandlare] inte skulle få tjäna några pengar.”

I våra resultat finns det indikationer på att det lokala stödet på orten har stor betydelse för om verksamheten ska bli framgångsrik. I de traditionella bruksorterna har lokalbefolkningen svårt att acceptera småföretagarna. Detta mönster bekräftas i såväl sysselsättningsstatistik som de undersökningar vilka regelbundet görs om företagsklimatet i olika kommuner. Bruksorterna har i jämförelse med riket i övrigt en låg andel företagare bland de sysselsatta och

placerar sig långt ned i rangordningen av kommuners företagarklimat.

Den yttersta stödningen runt företagaren handlar om samhällsstöd. Det är det stöd som det omgivande samhället bidrar med – alltifrån statsministerns uttalande om att Sverige skall förlita sig på småföretagarna när det gäller den framtida sysselsättningen, till myndigheters inställning och agerande på lokal och regional nivå. I vår studie är det främst i kontakten med arbetsförmedlingen som samhällsstödet avspeglar sig. Arbetsförmedlingarna har olika policy när det gäller tillämpningen av regelverket kring åtgärden, vilket också indikerats i andra studier (exempelvis Carling & Gustafson 2000).

Framgång och misslyckande ur ett sysselsättningsperspektiv

Tidigare har nämnts att de flesta uppföljningar av starta eget-bidraget fokuserar företagandet och inte sysselsättningsaspekten. I våra intervjuer finns det emellertid exempel på att starta eget-bidraget kan leda till en reguljär försörjning även om det inte blir i det nystartade företaget. Starta eget-bidraget är en framgångsrik satsning när det nya företaget drivs vidare och ägaren får sin försörjning därigenom. Men satsningen kan också vara framgångsrik genom att den ”öppnar dörren” till ett annat stadigvarande arbete eller misslyckad genom att den ”stänger dörren” till framtida sysselsättningsmöjligheter.

Detta skulle kunna beskrivas och förklaras med hjälp av stämplingsbegreppet, som huvudsakligen tillämpats i samband med avvikande beteende, men som också kan ha bärkraft i detta sammanhang. Stämplings teorin bygger på tanken att människor genom en social avvikelse (i det här fallet genom att ta emot starta eget-bidrag i stället för att skaffa sig sysselsättning på egen hand)

ges en etikett eller med andra ord får en stämpel som en avvikande person (Scheff 1966). I det här fallet skulle stämpeln vara att man inte kan försörja sig själv, utan måste förlita sig på bidrag.

En av dem vi intervjuat markerar denna känsla på ett tydligt sätt. Han jobbar som marknadsförare och delar kontorslokaler med andra företagare. Vid intervjutillfället vinnlade han sig om att dörren till hans kontor skulle vara ordentligt stängd och att intervjuguiden inte skulle ligga framme så att någon av hans kolleger skulle kunna se att han fått starta eget-bidrag.

Även om stämplingsbegreppet främst har använts i negativ bemärkelse, så kan det även användas för att beskriva den motsatta effekten – i det här fallet som en ”dörröppnare”. Att arbeta upp en verksamhet och driva den under en tid kan ge kunskaper som uppskattas av andra. En av de intervjuade – en snickare – som lade ner sin verksamhet efter bidragsperiodens slut fick anställning hos en byggmästare just för att han hade prövat på att driva ett eget företag. Han uppfattar sig som en värdefull arbetskraft i arbetsgivarens ögon till följd av att han själv har haft ett företag och därigenom känner till villkoren för företagande. Han säger:

”Jag fick mitt jobb bara för att jag haft eget företag, ja och så för att jag kan snickra också då... Men det är ju så att han jag jobbar hos idag vet att jag vet, att det inte är så lätt att vara småföretagare och att jag lägger ned mig lite extra för att det ska gå ihop, även om det inte är mitt företag.”

Att ha varit egen företagare gav honom stämpeln av att vara en som hugger i, ställer upp och är kostnadsmedveten. Ett annat exempel är internet-konsulten som, i brist

på traditionellt riskkapital, vände sig till arbetsförmedlingen och fick starta eget-bidrag. Under åtgärdsperioden byggde han upp sitt företag och därefter utvecklades det successivt till en verksamhet med sju anställda. Så småningom sålde han det till en internationell konkurrent, som också anställde honom. Det ursprungliga företaget finns inte kvar men han och hans sju medarbetare fick sysselsättning i branschen.

Det är också värt att notera att det inte alltid är den arbetslöse som är den bäst lämpade att bygga upp en näringsverksamhet. Detta kan belysas med följande citat från en av de intervjuade:

”Jag är ju inte säker på att det är den arbetslöse som är rätt person att driva ett företag. Det kan ju vara så, men det är ju inte alldeles säkert att det är så. Det skulle ju gå och göra något likadant som vid kunskapslyftet. Det kan ju vara någon som är i en bransch som skulle vilja pröva att starta eget men inte törs. Varför inte låta den få hjälp och så kan en arbetslös ta hans jobb under tiden. Man kan ju ställa det som ett krav. Jag tror inte bara att man skall stirra på de arbetslösa, för det gäller att starta nya företag och vem som startar dem är ju inte så viktigt egentligen.”

Frågan om de arbetslösa är de som är mest lämpade att starta eget företag är omdiskuterad i litteraturen. Bland kritikerna återfinns vi dem som har ett tillväxtperspektiv på företagsamheten (Birch 1987; Storey 1994). Samtidigt är det viktigt att konstatera att man i andra studier inte funnit att arbetslösa skulle lyckas sämre än andra i sitt företagande. Möjligen är detta en följd av att det under 1990-talets höga arbetslöshet fanns ett ovanligt stort antal välutbildade bland de arbetslösa. Dessa antas ha större förutsättningar att driva eget företag. När

arbetslöshetstalen sjunker kan vi förvänta oss att vi får färre välutbildade och därmed färre företagare (Carling & Gustafson 2000).

Framgång och misslyckande ur perspektivet levnadsvillkor

Hittills har vi betraktat starta eget-bidraget med utgångspunkt i lagstiftarens intentioner, dvs ur företags- och sysselsättnings-synpunkt. Vad som inte tas upp i lagen, men som är av stor vikt för individen är frågan om vilka levnadsvillkor som de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna mynnar ut i. Det som är framgång ur företagssynpunkt kan också vara det ur såväl sysselsättnings-synpunkt som utifrån individens upplevda livskvalitet. Företaget lever vidare och grundaren jobbar i detta och är nöjd med sin situation. Företagaren visar för sig själv och andra att han eller hon lyckats ta sig ur arbetslösheten utan att behöva försämra sina levnadsvillkor, exempelvis genom att flytta eller långpendla för att få ett arbete, utan har möjlighet att bo kvar på orten. Detta ger dessutom ett bevis på den egna självständigheten. Samtidigt är det viktigt att ta upp att det som är framgång ur företags- och sysselsättnings-synpunkt inte behöver vara det sett till individens levnadsvillkor. De faktorer som framför allt påverkar det senare i samband med att man får starta eget-bidrag är ekonomi och arbetsvillkor.

När starta eget-bidraget leder till att man kan försörja sig på sin verksamhet eller på verksamheten i kombination med ett lönearbete och/eller hemarbete bidrar detta till förbättrade levnadsvillkor för den enskilde. En 26-årig datatekniker berättar hur han efter en lång period av arbetslöshet startat en verksamhet som omfattar försäljning och service av datorer. Han visar hur han både försörjer sig och kan bo kvar på orten sam-

tidigt som han fått en ny identitet genom sitt företag.

”Jag vill väldigt gärna bo i [liten ort i Värmland]. Det är också en anledning till att jag har startat eget, jag vill inte flytta på mig. Hade jag åkt till Stockholm eller Karlstad hade jag troligen fått jobb ganska snabbt, men jag är svår att få iväg. Det är väl därför jag har varit arbetslös i så många år. [...] Det är roligt att göra något själv, känna att man åstadkommit något. Man får en identitet helt plötsligt som man inte tidigare har haft. Det går inte att ha en identitet som fotbollsspelare i division fem eller sex.”

Goda arbetsvillkor leder till arbetstillfredsställelse som får liknande effekter för levnadsvillkoren. De goda arbetsvillkoren kan handla om att man på ett bra sätt kan kombinera arbete med övrigt vardagsliv. I intervjuerna påtalas det positiva i att kunna förena en hobby med sitt yrke, men också att kunna ha inflytande över arbetets uppläggning och genomförande så att det passar familjens krav, fritidsintressen etc. En nybliven lantbrukare uttrycker det så här:

”Det är väldigt fritt, du kan ju planera dagen själv. Det tycker jag är positivt. Visserligen är du uppbunden hela tiden, men du kan ta ledigt en dag emellanåt för att vara tillsammans med barnen om du vill. Det är det mest positiva med det här jobbet.”

Det nya företaget kan emellertid också leda till försämrade levnadsvillkor till följd av ekonomiska problem och/eller bristfällig arbetsmiljö. Låt oss ge ett konkret exempel på det förra. En situation som ur företags- och sysselsättningsynpunkt framstår som en framgång, men som för individen upplevs som ett misslyckande kallar vi den eko-

nomiska rävsaxen. Företaget är fortfarande verksamt och sysselsätter den tidigare arbetslöse. Därmed är de arbetsmarknadspolitiska målen uppfyllda. Men företagaren har fastnat i en tvångssituation präglad av ensamhet, långa arbetsdagar och framför allt ekonomisk press. Han har erbjudits anställning hos en konkurrent och skulle helst vilja ta det erbjudandet men kan inte. Skälet är att han tvingats låna pengar för att kunna driva sitt företag. De lånade pengarna gör det omöjligt att avbryta verksamheten.

”Jag tänker varje dag på att jag skulle vilja sluta med det här, men det är ju inte så att man gör det. Man är ju ruskigt trött på det, men man har ju inte så mycket att välja på. Jag har ju alla skulder på mig här och jag kan ju inte bara skita i det. Då har jag en massa skulder att betala resten av livet. Man får bita ihop och gå och jobba. Men man undrar vad man håller på med och man tänker: Gud vad gott det vore att vara anställd och inte behöva ta det ansvaret.”

Starta eget-bidraget har stimulerat honom att komma ur arbetslösheten, men samtidigt har det försatt honom i en ekonomiskt trängd situation – en ekonomisk rävsax – som han upplever omöjlig att ta sig ur. Liknande erfarenheter har dragits av andra i vår studie. Det gäller till exempel uppfinnaren som fick ett större lån i bank, trots att han med facit i hand knappast skulle ha haft det. Vi kan konstatera att beviljandet av starta eget-bidraget givit honom ett förbättrat förhandlingsläge gentemot banken. Han har ju redan fått sin verksamhetsidé bedömd och godkänd av myndigheterna. Dessutom figurerade företagaren och hans uppfinning i lokaltidningarna, vilket satte ytterligare press på bankens handläggare att bevilja lånet. Av detta kan vi dra två slutsatser.

För det första att det som i statistiken visar sig vara framgångsrikt ur företags- och/eller sysselsättnings synpunkt inte alltid behöver vara det ur individens perspektiv. För det andra kan starta eget-bidraget ge banken eller andra finansörer en indikation på att myndigheter godkänner och ställer upp bakom företaget – en deklaration som dock kan bli ödesdiger för individen.

I andra intervjuer påtalas dåliga arbetsvillkor som onormalt långa arbetsdagar, isolering, bristfälliga lokaler och arbetsredskap. En cykelhandlare berättar hur verksamheten inte bär mer än en person, vilket får till följd att han själv tvingas arbeta all sin vakna tid för att hinna ha affären öppen, reparera cyklar och dessutom sköta pappersarbetet. Detta har enligt honom själv resulterat i en separation och dålig kontakt med dottern.

”I framgång är det aldrig ensamt för då vill ju folk vara i närheten, men när det går trögt så hör ingen av sig. Sedan vill man ju inte belasta folk med det heller. För min del har det kostat ganska mycket. Jag hade sambo och barn, men det gick inte i slutändan för jag jobbade för mycket. Kan man inte få den supporten från den man lever med, så blir det jävligt ensamt.”

Det visar sig alltså att det som ur lagstiftarens synpunkt kan betraktas som framgång kan vara det även sett till individens levnadsvillkor, men också att så inte alltid är fallet.

Slutord

Denna studie motsäger inte tidigare resultat som visar att starta eget-bidraget är en framgångsrik arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Däremot nyanseras bilden av åtgärden i olika avseenden. När vi vidgar perspektivet

från fokus på företagens överlevnad och i viss mån sysselsättning, till att även omfatta de nya företagens ekonomiska situation och arbetsvillkor så framträder en delvis annan bild. Då vi har ett kvalitativt material vill vi påpeka att vi inte kan uttala oss om hur vanligt förekommande olika företeelser är. Vi vet till exempel inte hur vanligt det är att bidragsbestämmelsernas rigiditet sätter käppar i hjulen, att arbetsförmedlingens utbildning upplevs ge/inte ge tillräckligt administrativt stöd. Vi vet inte heller i vilken omfattning starta eget-bidraget stämplat människor i positiv eller negativ mening, eller hur stor andel som fått ökad möjlighet att få bo kvar på hemorten. Inte heller kan vi uttala oss om hur många som hamnat i en ekonomisk rävsax och/eller tvingas arbeta under dåliga arbetsvillkor. Men vi har visat på att fenomenen förekommer. Omfattningen torde vara intressant att undersöka närmare.

Referenser

- AMS (1996) *Starta eget-bidraget: 1995 års uppföljning*. Arbetsmarknadsstyrelsen, Stockholm.
- AMS (1999) *Starta eget-bidragets effekter – utvärdering av företag tre år efter start*. Ura 1999:12, Arbetsmarknadsstyrelsen, Stockholm.
- AMS (2001) *Arbetsmarknadsverkets verksamhetsberättelse 2000*. Arbetsmarknadsverket, Stockholm.
- Aronson R L (1991) *Self Employment: A Labor Market Perspective*. ILR Press, Cornell University, Ithaca.
- Barkham R (1996) *The Determinants of Small Firm Growth. An Inter-regional Study in the United Kingdom 1986–90*. Jessica Kingsleys Publishers, London.
- Bengtsson E & Gustavsson G (1998) *Starta eget med hjälp av starta eget-bidrag. En uppföljning av starta eget-bidrag under perioden 1992–1996 i AF Halmstad, AF Laholm, AF Falkenberg, AF Hyltebruk, AF Kungsbacka, AMI Halmstad och AMI Varberg*. Länsarbetsnämnden, Halmstad.

- Bergwall D & Larsson S (1999) *Medför starta eget-bidraget en undanträngning av egenföretagare?* Handelns utredningsinstitut, Stockholm.
- Birch D (1987) *Job Creation in America: How Our Smallest Companies Put the Most People to Work.* Free Press, New York.
- Birley S (1996) "Start up" i Burns P & Dewhurst J (red) *Small Businesses and Entrepreneurship.* MacMillan Press, London.
- Bryson A & White M (1996) *From Unemployment to Self-employment – the Consequences of Self-employment for the Long Term Unemployed.* Policy Studies Institute, London.
- Burns P (1996) "The Significance of Small Firms" i Burns P & Dewhurst J (red) *Small Businesses and Entrepreneurship.* MacMillan Press, London
- Cantzler I (1998) *Företagarroll i förändring. En kvalitativ studie av kvinnliga småföretagares föreställningar om företagarrollen.* Handelshögskolan, Göteborg.
- Carling K & Gustafson L (2000) "Starta eget-bidrag eller rekryteringsstöd. Vilket är effektivast?" *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, årg 6, nr 2, s 85–96.
- Cowling M & Mitchell P (1996) *Self-employment: A Last Resort or a Long Run Decision? Evidence from Self-employed Individuals and Those Who Employ Others.* Centre for Small and Medium Sized Enterprises, University of Warwick.
- Delmar F & Davidsson P (1997) *Who Starts New Firms in Sweden: How Many are They and Who are They?* Swedish Foundation for Small Business Research, Jönköping.
- Elmlund P (1998) *Företagare som livschans och klassresa.* Timbro, Stockholm.
- Eriksson B & Larsson P (2001) *Starta eget-bidrag – en studie av framgångar och misslyckanden.* Forskningsrapport 2001:8, IFAU, Uppsala.
- Eriksson H & Hed M (1997) *Starta eget – en tolkning av processen vid start av företag.* Högskolan i Karlstad.
- Grefwe J (1999) *Företagsetablering Stenungsund-Tjörn-Orust. 1999 års uppföljning av starta eget bidrag 1993-1998.* Företagsetablering Stenungsund-Tjörn-Orust, Stenungsund.
- Gustavsson U (1995) *Starta eget-bidrag. En totalundersökning över de personer i länet som påbörjade bidragsperioden i september-oktober 1993 ett och ett halvt år efter starten.* Länsarbetsnämnden, Jönköping.
- Holter H (1982) "Data, tolkning og sosiale relationer i forskning" i Holter H & Kalleberg R (red) *Kvalitative metoder i samfunnsforskning.* Universitetsforlaget, Oslo.
- Johannisson B (1991) *Regional förnyelsekraft för lokalt bruk: en studie kring nyföretagandet i Sveriges län 1986-89.* Centrum för småföretagsutveckling, Högskolan, Växjö.
- Kronholm B (1997) *En jämförande studie avseende stödreformen starta eget-bidrag mellan Jönköping och Vetlanda kommun åren 1994-1995.* Länsarbetsnämnden, Jönköping.
- Lindh T & Ohlsson H (1995) *Self-employment and Self-finansing.* Working Paper 1995:1, National-ekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Länsarbetsnämnden Kronobergs län (1996) *Starta eget-bidrag. Hur gick det sedan?* Länsarbetsnämnden, Jönköping.
- OECD (1995) *Self-employment Programmes for the Unemployed.* OECD, Paris.
- Okeke S (2000) *Hur går det för arbetslösa som får bidrag för start av näringsverksamhet?* Ura 2000:4, Arbetsmarknadsstyrelsen, Stockholm.
- Riksdagens revisorer (1997) *Starta-eget-bidraget.* Riksdagens revisorer, Stockholm.
- Ringholm B (1999) "Arbetslösa lyckas som företagare" i *Dagens Nyheter*, 1999-01-07.
- Scheff T (1966) *Being Mentally Ill: A Sociological Theory.* Aldline, Chicago
- Storey D J (1994) *Understanding the Small Business Sector.* International Thomson Business Press, London.
- Strauss A & Corbin J (1998) *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory.* Sage, London.
- Sundin E & Holmquist C (1989) *Kvinnor som företagare. Osynlighet, mångfald och anpassning.* Liber, Malmö.
- Westin O & Bäckström Flyckt A (1992) *Utvärdering av starta-eget-bidraget.* Öhrlings Reveko, Stockholm.
- Wiklund J (1998) *Small Firm Growth and Performance. Entrepreneurship and Beyond.* JIBS Dissertation Series 003, Internationella handelshögskolan, Jönköping.